

مصاحبه با تاریخ‌سازان عصر قاجار و مشروطیت

مجموعه مصاحبه‌های مطبوعات و خبرگزاری‌های داخلی و خارجی
با مقامات و رجال سیاسی، اجتماعی، نظامی، مذهبی و...
در دوره قاجار و مشروطیت

(۱۸۶۰ - ۱۹۲۵)

مسعود کوهستانی‌نژاد

تهران، ۱۳۰۰

سرشناسه: کوهستانی نژاد، مسعود، ۱۳۴۲ -
 عنوان و نام پدیدآور: مصاحبه با تاریخ سازان عصر قاجار و مشروطیت: مجموعه مصاحبه های مطبوعات و خبرگزاری های داخلی و خارجی با مقامات و رجال سیاسی، اجتماعی، نظامی و مذهبی در دوره قاجار و مشروطیت ۱۸۶۰ - ۱۹۵۲ / مسعود کوهستانی نژاد.
 مشخصات نشر: تهران: کتاب پیام امروز، ۱۴۰۰.
 مشخصات ظاهری: ۵۴۰ ص.؛ مصور، عکس؛ ۱۴/۵ × ۲۱/۵ س.م.
 شابک: ۰-۷-۹۷۲۴۱-۶۲۲-۹۷۸
 وضعیت فهرست نویسی: فیبا
 عنوان دیگر: مجموعه مصاحبه های مطبوعات و خبرگزاری های داخلی و خارجی با مقامات و رجال سیاسی، اجتماعی، نظامی و مذهبی در دوره قاجار و مشروطیت ۱۸۶۰ - ۱۹۵۲.
 موضوع: سیاستمداران - ایران - قرن ۱۳ - مصاحبه ها
 Politicians- Iran- 19th century - Interviews
 موضوع: ایران - تاریخ - قاجاریان، ۱۱۹۳ - ۱۳۴۴ق. - مصاحبه ها
 Iran - History - Qajars, 1779 - 1925 - Interviews
 ایران - تاریخ - انقلاب مشروطه، ۱۳۲۴ - ۱۳۲۷ق. - مصاحبه ها
 Iran - History - Constitutional Revolution, 1906 - 1909 - Interviews
 رده بندی کنگره: ۱۴۴۰ DSR
 رده بندی دیویی: ۹۵۵/۰۷۵۰۹۲۲
 شماره کتابشناسی ملی: ۸۴۸۵۰۵۰
 اطلاعات رکود کتابشناسی: فیبا

مصاحبه با تاریخ سازان عصر قاجار و مشروطیت

مجموعه مصاحبه های مطبوعات و خبرگزاری های داخلی و خارجی
 با مقامات و رجال سیاسی، اجتماعی، نظامی و مذهبی...

در دوره قاجار و مشروطیت

(۱۸۶۰ - ۱۹۲۵)

مسعود کوهستانی نژاد

ناشر: کتاب پیام امروز

طرح جلد: فرزاد ادیبی

نوبت چاپ: اول، زمستان، ۱۴۰۰

تیراژ: ۵۰۰ نسخه

چاپ و صحافی: پردیس دانش

قیمت: ۱۴۰ هزار تومان

نشانی ناشر: تهران، خیابان لبافی نژاد، بین فروردین و فخرآری، شماره ۲۰، طبقه اول - تلفن: ۶۶۴۹۱۸۸۷

شابک: ۰-۷-۹۷۲۴۱-۶۲۲-۹۷۸

Ketab_payam_emrooz@yahoo.com

فهرست

۹۴	مقدمه
۲۳	احمد شاه
۲۸	ارباب کیخسرو شاهرخ
۳۲	ارفع الدوله، رضاخان
۳۵	اعلم، امیر
۳۸	حاجی امیر نظام همدانی
۴۱	آیت الله شیخ محمد خالصی زاده
۴۵	آیت الله سید محمد طباطبائی
۴۹	آیت الله سید حسن مدرس
۵۳	تقی زاده، سید حسن
۶۱	دومرنی (مستشار فرانسوی وزارت عدلیه)
۶۹	سالار الدوله، ابو الفتح میرزا
۷۷	سپهسالار اعظم، محمدولی خان
۸۱	ستارخان
۸۹	سردار اسعد بختیاری، علی قلی خان
۱۱۰	سردار بهادر، جعفر قلی خان
۱۱۳	سردار فاخر
۱۲۱	سردار سپه، رضاخان
۱۳۱	سعد الله درویش
۱۳۴	سعد الدوله، میرزا جوادخان
۱۴۱	سمیتکو، اسماعیل آقا

١٤٨	شريف الدوله، ميرزا علي محمدخان
١٤٩	شعاع السلطنه، ملك منصور ميرزا
١٥٦	شيخ خزعل
١٥٩	شيخ فضل الله نوري
١٦٣	صديق اعلم، عيسى
١٦٨	صمصام السلطنه، نجفقلی خان
١٧٧	صولت الدوله قشقائي، اسمعيل خان
١٩٥	طباطبائي، سيدضياء الدين
٢٠٢	علاء، حسين
٢٣٦	فروغی، محمدعلي
٢٣٩	فهميم الملك، خليل
٢٣٤	قوام السلطنه، احمد
٢٤٠	محتشم السلطنه
٢٤١	محمدعلي شاه
٢٤٥	محمدحسن ميرزا (وليعهد)
٢٤٨	مخبر السلطنه، مهدي قلی
٢٥٢	مستشار الدوله صادق
٢٦٠	مستوفي الممالك، ميرزا حسن خان
٢٦٥	مشير الدوله پيرنيا، ميرزا حسن خان
٢٧١	مشير الدوله ميرزا نصرالله خان
٢٧٧	مصدق، محمد
٢٨٥	معاون الدوله غفاري، ميرزا ابراهيم خان
٢٨٧	ممتاز الدوله، اسمعيل
٢٨٨	ممتاز السلطنه، ميرزا عبدالصمدخان
٢٩٨	ممتاز الملك، ميرزا مرتضى خان
٣٠٠	مؤتمن الملك پيرنيا، ميرزا حسين خان
٣٠٦	مؤيد الملك، احمدخان
٣١١	ميرزا يانس

۳۱۲	ناصرالملک، میرزا ابوالقاسم خان
۳۱۶	نایب حسین کاشی (در مورد او)
۳۲۲	نصرت الدوله فیروز
۳۲۷	نظام السلطنه، رضا قلی خان
۳۳۳	وحیدالملک، عبدالحسین خان شیبانی
۳۳۴	وزیرزاده، علی محمدخان بنی آدم
۳۳۶	کمیتة مجازات (در مورد زندانیان کمیتة مجازات)
۳۴۹	زنان
۳۵۴	اقتراح‌ها، (مصاحبه‌های دسته‌جمعی)
۳۷۶	لیاخوف
۳۸۶	یالمارسن
۳۹۱	مقامات بریتانیایی و انگلیسی
۴۰۳	مقامات روسی و شوروی
۴۶۹	مقامات آلمانی
۴۸۵	مقامات آمریکایی
۴۹۰	مقامات فرانسوی
۴۹۱	مقامات عثمانی و ترکیه
۴۹۳	مقامات اتریشی
۴۹۶	جمهوری آذربایجان
۵۰۳	مقامات ایتالیایی
۵۰۴	مقامات بلژیکی
۵۰۵	مقامات اسپانیایی
۵۰۶	مستر جردن (رئیس مدرسه آمریکائی‌ها در تهران)
۵۰۷	خبرنگاران جراید: روسکو یه اسلو، نویه وریمیا در تهران
۵۰۹	نمایه
۵۲۹	تصویرها

مقدمه

انقلاب مشروطیت ایران فارغ از نتایج و دستاوردهای آن، به عنوان یکی از عظیم‌ترین و تأثیرگذارترین وقایع چند قرن اخیر ایران به شمار آمده و تأثیر بسیار گسترده‌ای بر کلیه ابعاد زندگانی اجتماعی، فرهنگی، سیاسی، هنری و اقتصادی ایران باقی گذارد. به نحوی که تاریخ معاصر ایران را به گونه‌ای اساسی دگرگون ساخت. اگر انقلاب مشروطیت را به فقط از بعد سیاسی، بلکه به طور همه جانبه مورد توجه قرار دهیم، در حدود یک و نیم قرن از شروع وجه فرهنگی آن می‌گذرد. انقلابی که آغاز آن از تحولات اواسط دوره ناصرالدین شاه (اواخر قرن سیزدهم هجری قمری) شروع و به مرور زمان در ابعاد فرهنگی و اجتماعی گسترش یافته و سپس به امور سیاسی تسری پیدا کرده و در نهایت در سال ۱۳۲۴ قمری / ۱۲۸۵ خورشیدی در ایران پیروز شده و نظام سیاسی- حکومتی کشور را مشروطه کرد. اما طی دو دهه پس از آن و برخلاف امیدها، آرزوها و رویاهای انقلابیون، تیره‌ترین ایام چند قرن اخیر ایران رقم خورد. تجاوزات و مداخلات بی‌پایان قدرت‌های خارجی و به ویژه روس‌ها و انگلیس‌ها در امور داخلی ایران به اندازه‌ای رسید که کشور تقریباً در تحت کنترل آن دولت‌ها قرار گرفت. علاوه بر آن از هم گسیختگی نظام حکومتی و دولتی ایران، درگیر شدن ناخواسته ایران در جنگ جهانی اول و وقوع قحطی گسترده در کشور از مهمترین عوامل فروپاشی ایران در دو دهه پس از پیروزی انقلاب مشروطیت محسوب می‌شود.

چنین وضعیتی سبب شد از اوایل دهه ۱۳۰۰ به بعد تفکرات، نگرش‌ها و بینش‌ها و داوری‌های متفاوتی از جوهره اندیشه و تفکر مشروطیت، در فضای عمومی جامعه ایران از جمله فضای سیاسی و فرهنگی کشور رواج یافته و پشتوانه

دولت تمرکزگرایی شود که کمترین تعهد را نسبت به جوهره انقلاب مشروطیت و نظام سیاسی، فرهنگی برآمده از آن، نداشت.

علی‌رغم ناکامی انقلاب مشروطیت، تالوآن انقلاب، بنیان‌ها، تفکرات و اندیشه‌ها و مشرب‌های فرهنگی و اجتماعی، مؤلفه‌های فرهنگی و هنری انقلاب مشروطیت، دستاوردها و موانع تحقق آن ایده‌ها و اندیشه‌ها، به گونه‌ای ویژه نه تنها تمامی رویدادها و وقایع ایران در دهه‌های بعد را تحت تأثیر خود قرار داد، بلکه علی‌رغم گذشت بیش از یک قرن از پیروزی آن انقلاب، در همراه و سال چندین جلد کتاب، ده‌ها و صدها رساله و پژوهش مستقل و صدها مقاله پیرامون ابعاد مختلف انقلاب مشروطیت، زمینه‌ها و دستاوردها و نتایج آن انقلاب به رشته تحریر درآمده و منتشر می‌شود. بدین ترتیب پس از گذشت افزون بر یک قرن، هنوز آرمان‌ها و اهداف و علل و عوامل شکست آن انقلاب کماکان مورد بحث و بررسی قرار داشته و هر ساله تعداد زیادی از پژوهشگران و محققین برای دستیابی به مدارک و اطلاعات جدید تلاش زیادی به عمل آورده و دستاورد تلاش آنان در چاپ و انتشار مدارک و اطلاعات نویافته پیرامون ابعاد مختلف و عوامل ذی‌دخیل در فرجام آن انقلاب تحقق می‌یابد. مدارک مزبور که در واقع برای ارتقاء دانش تاریخی از هویت تاریخی ایران ارائه می‌شود، به نوبه خود در بررسی‌ها و تحلیل‌های جدید از انقلاب مشروطیت مورد استفاده قرار می‌گیرد.

در این چارچوب، مجموعه حاضر که گونه‌ای جدید از اطلاعات، مدارک و اسناد تاریخی پیرامون انقلاب مشروطیت بوده و از ماحصل پژوهش‌های چندین محاله در یکی از مهمترین منابع تاریخ معاصر ایران (مطبوعات و جراید چاپ شده در طول سال‌های اواسط دوره ناصرالدین شاه تا آغاز سلطنت رضا شاه) فراهم شده و با عنوان «مصاحبه با تاریخ‌سازان انقلاب مشروطیت» عرضه می‌گردد. مصاحبه‌های مذکور توسط خبرنگاران، مدیران و اصحاب جراید و خبرگزاری‌های داخلی و خارجی، با رجال، سیاستمداران و مقامات مختلف پیرامون وقایع، رویدادها، حوادث و مسائل ایران در ایام مشروطیت انجام شده است.

مطبوعات یکی از مهمترین دستاوردهای ورود افکار و تکنولوژی ارتباطی مدرن به ایران بوده و متقابلاً به نوبه خود نقش بسیار مهم و حیاتی در شکل‌گیری انقلاب

مشروطیت (در تمام ابعاد آن) در ایران داشت. صرف نظر از اولین جریده ایران (کاغذ اخبار) که به دلیل قلت شماره‌های موجود و در دسترس آن، نمی‌توان در مورد محتوای آن قضاوت قطعی کرد، انتشار روزنامه وقایع اتفاقیه همزمان با شروع تحولات ساختاری در ایران شده و آن روزنامه علاوه بر اینکه مظهري از آغاز تحولات به شمار می‌آید، متقابلاً تأثیر مهمی بر روند انجام اصلاحات در ایران عصر ناصرالدین شاه باقی‌گذاشت. به مرور زمان و با افزایش تعداد عناوین جراید چاپ شده، مطبوعات به یک قدرت تأثیرگذار در تحولات ایران تبدیل شد. همزمان با گسترش مطبوعات فارسی زبان در میان جامعه‌های ایرانیان در خارج از کشور، از قاهره تا کلکته و از قفقاز تا جده و اروپا، افزون‌تر شدن قدرت مطبوعات را در تحولات داخلی ایران به همراه داشت. این روند به ویژه از اواسط عصر ناصرالدین شاه و با شروع انقلاب فرهنگی مشروطیت بیش از پیش نمایان شد. در گذر زمان، مطبوعات جایگاه ویژه‌ای در ایران یافت؛ جایگاهی که با پیروزی انقلاب و تثبیت نظام مشروطه، بیش از پیش اهمیت یافته و بحران‌های عمیق سیاسی، اجتماعی و اقتصادی ایران در دهه‌های بعد تا سال ۱۳۵۶ نیز توانست خللی بر آن وارد کند.

از جمله مطالب مهم چاپ شده در صفحات مختلف جراید، مصاحبه‌هایی است که خبرنگاران و مدیران جراید در ایران و جراید فارسی زبان در خارج از کشور با مقامات، رجال و سیاستمداران ایرانی و غیر ایرانی (مرتبط با ایران) پیرامون وقایع، رویدادها، حوادث جاری کشور انجام می‌دادند. علاوه بر آن و به درجه‌ای مهم‌تر و گسترده‌تر، در ارتباط با موضوع‌های مشابه، خبرنگاران جراید، مطبوعات و خبرگزاری‌های خارجی نیز مقامات، رجال و شخصیت‌های ایرانی و خارجی را مورد سؤال قرار داده و با آنان گفتگو می‌کردند. از اواسط دوره قاجار به بعد گسترش مراودات اقتصادی، سیاسی، فرهنگی و اقتصادی ایران با دیگر کشورها و به ویژه کشورهای اروپایی و نیز گسترش روزافزون نفوذ قدرت‌های بزرگ اروپایی در خاورمیانه و ایران، سبب اهمیت یافتن وقایع و رویدادهای ایران برای سیاستمداران و افکار عمومی کشورهای دیگر شد. به ویژه پیروزی انقلاب مشروطیت و رویدادهای پس از آن، از جمله گسترش دامنه‌های جنگ جهانی اول به ایران، انگیزه کافی را برای خبرنگاران جراید و خبرگزاری‌های خارجی جهت انجام مصاحبه‌هایی پیرامون

اوضاع ایران با مقامات و رجال ایرانی و خارجی فراهم می‌کرد. به عنوان نمونه می‌توان به خبرنگاران روسی اشاره کرد. عوامل مختلفی همچون نفوذ گسترده روس‌ها در ایران، اقدامات و برنامه‌های مختلف آنان برای مقابله با انقلاب مشروطیت و استقلال و تمامیت ارضی ایران، حضور عوامل و مستشاران روسی در رده‌های مختلف اداری و حکومتی و دولتی ایران، انگیزه کافی را برای گسیل خبرنگارانی از سوی مدیران جراید و خبرگزاری‌های آن کشور به ایران به منظور تهیه گزارش از وقایع و رویدادها و حوادث جاری ایران و دیدار و مصاحبه با مقامات و رجال ایرانی فراهم کرد. در همین چارچوب می‌باید به خبرنگاران دیگر کشورها همچون بریتانیا، فرانسه و عثمانی و... نیز اشاره نمود. آنان علاوه بر مصاحبه با مقامات ایرانی در داخل یا خارج از کشور، سئوالات و پرسش‌های خود را با مقامات کشورهای متبوع خود که به نحوی از انحاء با ایران در ارتباط بودند، نیز مطرح می‌کردند. دستاورد فعالیت آن تعداد از خبرنگاران و مدیران جراید و خبرگزاری‌های خارجی انجام تعداد زیادی مصاحبه مرتبط با وضعیت ایران بود. البته شماره و تعداد مصاحبه‌هایی از این دست معلوم نیست، ولی تعداد قابل توجهی از آنها مدت کوتاهی پس از چاپ در نشریه اصلی به فارسی ترجمه و در یکی از جراید فارسی زبان در داخل یا خارج از کشور چاپ می‌شد. متون ترجمه‌ای مذکور (با توجه به میزان امکان دسترسی به نشریات قدیمی عصر مشروطیت در آرشیوهای کتابخانه‌ها) مورد توجه قرار گرفته و گردآوری شد.

بنابراین مصاحبه‌ها به دو بخش تقسیم می‌شود:

* ۱- مصاحبه‌های مدیران، گردانندگان و خبرنگاران داخلی و نیز مطبوعات فارسی زبان خارج از کشور

۲- مصاحبه‌های خبرنگاران خارجی

اما موضوع مهم و جالب توجه دیگری که در چارچوب مصاحبه‌های ارائه شده در کتاب حاضر می‌باید مورد توجه قرار گیرد، شخصیت برخی از مصاحبه‌کنندگان است. در چارچوب مصاحبه‌های انجام شده در دسته اول، با توجه به اینکه مدیریت و سردبیری جراید ایرانی در برخی از موارد به عهده افراد فرهیخته، صاحب‌نظر و برجسته فرهنگی-سیاسی بود که در چارچوب نظرات آرمانی‌شان به سمت

فعالیت‌های مطبوعاتی و از جمله انجام مصاحبه، روی آورده بودند، لذا در پاره‌ای از مواقع در این سوی میز مصاحبه با افرادی مواجه هستیم که یا در همان زمان انجام مصاحبه و یا در سال‌های بعد از آن، به رجال نامداری در عرصه فرهنگ و سیاست کشور تبدیل شدند. از جمله آنان می‌توان به سیدضیاءالدین طباطبایی، سعید نفیسی، ملک الشعرا بهار و علی دشتی و... اشاره کرد.

در مجموع مصاحبه‌های ارائه شده در کتاب حاضر، شامل گفتگوهایی با عالی‌ترین مقامات سیاسی و رجال و دولتمردان ایرانی در عصر مشروطیت است. اشخاصی همچون: محمدعلی شاه، احمد شاه، سردار سپه (رضا شاه بعدی)، رئیس‌الوزراءها (نخست‌وزیران)، وزرا و اشخاص و رجال پرنفوذ آن دوره نظیر علما و مراجع تقلید همچون آیت‌الله طباطبایی، شیخ فضل‌الله نوری و آیت‌الله مدرس، شخصیت‌های ملی همچون ستارخان و رجال پرنفوذ غیردولتی همچون سردار اسعد بختیاری دوم، شیخ خزعل و صولت‌الدوله قشقایی که برخی از آن‌ها ایفاگر نقش‌های مهمی در پیروزی انقلاب مشروطیت و همچنین شکل‌گیری و فرجام رویدادها و وقایع پس از آن بودند. اگر به مجموعه اشخاص مذکور، فهرستی از مصاحبه‌های مقامات سیاسی و نظامی خارجی مرتبط با ایران در دوره مشروطیت را نیز اضافه کنیم، شاهد مجموعه گفتگوهایی از رجال و سیاستمداران داخلی و خارجی هستیم که به نحوی از انحاء در شکل‌گیری روند رویدادهای ایران در دو دهه پس از انقلاب مشروطیت سهمی داشتند. مصاحبه‌های متعدد با سفرا و مقامات سیاسی و نظامی روسی، همچنین مصاحبه با سفیران و مقامات مختلف انگلیسی، آمریکایی، آلمانی، فرانسوی و... در ایران پیرامون وضعیت ایران، روابط آن کشورها با ایران و اوضاع و احوال گذشته و آینده ایران، حاوی نظرات و دیدگاه‌های گرانبهایی در تحلیل و بررسی وقایع عصر مشروطیت است. بدین ترتیب با پژوهش انجام شده در محتوای شماره‌های چاپ شده از نشریات، مطبوعات و جراید منتشرشده از اواسط دوره قاجار تا آغاز سلطنت رضا شاه، مجموعه‌ای از مصاحبه‌های سیاسی، فرهنگی، و اقتصادی با رجال، شخصیت‌ها و مقامات ایرانی و غیرایرانی مرتبط با ایران که در همان زمان انجام شده بود، گردآوری شد، که بخش نخست آن با عنوان: «مصاحبه با تاریخ‌سازان عصر قاجار و مشروطیت» در کتاب حاضر ارائه می‌شود.